

Belarus ve Türk kültüründe Maslenitsa ve Nevruz Bayramı kutlamaları

Azap S.
Kastamonu Üniversitesi,
Türkiye Cumhuriyeti
Belarus Devlet Üniversitesi,
Belarus Cumhuriyeti

Tishkevich A.
Belarus Devlet Üniversitesi,
Belarus Cumhuriyeti

Nevruz

Tarihi çok eskilere dayanan Türklerin İslamiyet'i kabulünden çok öncelerde kutlanılmaya başlanan tabiatın dirilişi yeniden doğuş miti etrafında şekillenen Nevruz, Türk Dünyası'nın ortak bayramıdır. Tabiatın kışı uğurlayıp baharı karşıladığı Nevruz Adtiyatik'ten Çin Seddine Baykal'dan Balkanlara kadar Türk halklarının yaşadığı coğrafyalarda büyük bir coşkuyla kutlanmaktadır. Nevruz ile ilgili tarihî bilgileri, Kutadgu Bilig, Divan ü Lûgat-it Türk gibi Türk kültürünün ilk yazılı kaynaklarından hatta Çin kaynaklarında bulmak mümkündür. Çoğu araştırmacıya göre Nevruz bir anlamda yeniden dirilişin bayramıdır. Kıpçak Türkçesi Sözlüğünde Nevruz güneşin koç burcuna girdiği İlkbaharın ilk günü olarak tanımlanmıştır. Bu da bilindiği gibi 21 Mart'ı işaret eder [1, s. 315-338]. Nevruz, Türkçe bir ad değildir. Bu ad Türkçeye Farsça'dan geçmiştir. Ama Farsça'ya da başka dillerden girdiği görülmektedir. Çünkü Nevruz adı Nev ve ruz olmak üzere iki sözcükten oluşmaktadır. Nevruz'un Türkçe'deki karşılığı yeni gün'dür.

Nevruzun nereden kaynaklandığı sorusuna önceden beri mitlerle ilişkilendirilmiştir. Nevruz üzerine yapılan aidiyet tartışmalarına her toplumda farklı olabilen daha doğrusu olması doğal olan bu köken mitleri neden olmaktadır. Nevruzla ilgili kimi mitler, ilk insanın bugün doğduğunu anlatır. Nevruzun doğumla ilişkilendirilmesi mantıksal açıdan doğrudur. Çünkü, Nevruzda tabiat adeta yeniden doğmaktadır [2, s. 88-94].

Nevruz bayramı kutlamaları çok eskilere dayanmaktadır. Sümerliler, Babilliler, Kenaniler, İbraniler ve İranlılar gibi Ortadoğu halklarından başka Eski Yunanlılar ve Romalılardan uzak doğu halklarına kadar birçok toplulukta yeni yıl ve bahar kutlamalarına benzer etkinliklere rastlanmaktadır [3, s. 3-8]. Ruslar tarafından dini nitelikte kutlanan Maslenitsa Bayramının da Nevruz'la benzerlik arz ettiği tespit edilmiştir [4, s. 48-50]. Ruslar X. Yüzyılın ikinci yarısında Hristiyanlığı kabul ettiğine göre bu ritüeli Uz veya Kıpçaklardan almış olmaları da mümkündür. Nevruz kutlamalarının Arap dünyasına girmesi de Sasani Devletinin Araplar tarafından ortadan kaldırılmasından sonra olmuştur. Türkler ise bu bayrama benzer etkinlikleri daha eski dönemlerde gerçekleştirmiştir. [1, s. 318].

Tarih boyunca bütün Anadolu, çeşitli adlarla Nevruz'u kutlamıştır. Nevruz; bahar ve bereketi, yeni yıl ve yılın başlangıcını çağırır. Nevruz, Türk kültüründe baharı, yaşama sevincini, su ve kutsal arınmayı, yenilenmeyi, uyanan doğa ile birlikte bolluk-bereketi ve üremeyi simgeleyen anlam ve öğelerle yüklüdür. Geleneksel ve toprağa bağlı her sosyal grubun toprakla ilgili baharı, hasadı ve kışa girişi törenlerle kutladığı şenlikler vardır [5, s.1].

İslâmiyet'i kabul etmiş olan Türk topluluklarında Nevruz ile ilgili törenler, dinî öğreti ile çatışmamak için, sürgün avı, toy, şölen, yağ vb. gibi âdetlerden biri olarak devam ede gelmiş, “yeni yılın başlangıcı, yenilik, coşku, canlanma, uyanma, dirilme” gibi nitelikleriyle günümüze bütün bir Türk dünyasının ortak kültür mirası olarak intikal etmeyi başarmıştır.

Anadolu’da Nevruz uygulamaları ve kutlamalara bakıldığında uygulamaların yöreden yöreye, farklılıklar gösterse de temelde benzerdir. Halk Bilimci Erman Artun konu ile ilgili makalesinde Nevruz kutlamalarının Anadolu’da uygulama şekillerini anlatmıştır: «İslamiyet sonrası Anadolu ve Türklük dünyasında nevrüzla ilgili yapılan pratiklerden birkaç örnek verelim: Nevruz günü, nevrüz sofrası kurulur, “s” harfiyle başlayan yedi çeşit yemek hazırlanır. Nevruz kurbanı kesilir, bereket simgesi kabul edilen Hızır ve İlyas’ın evleri ziyaret etmesi için kapı önüne un serpilir. Nevruz ateşi yakma, ateşin etrafında dönerek çeşitli oyunları oynama gibi uygulamalar da yapılmaktadır. Nevruza hazırlık genel temizlikle başlar. Evlerin etrafı temizlenir, içi ve dışı badanalanır, halılar ve kilimler yıkanır. Aile üyelerine yeni elbise, alınır. Akrabalara hediye alınır. Bayrama birkaç gün kala tatlıların yapımına başlanır. Nevruz ateşi için gerekli ot, çalı ve odun hazırlanır. Nevruz hazırlığı bittikten sonra Mezarlık ziyareti, kır gezileri, ateşten atlama, su ile ilgili uygulamalar, eğlenceler ve yardımlaşma nevrüzün temel uygulamalarıdır» [5, s. 225-229].

Nevruz Türk Cumhuriyetlerinde oldukça renkli kutlanır. Yaklaşık bir hafta süren Nevruz kutlamalarından haftalar önce hazırlıklar başlanır. Bu süre resmi tatil ilan edilir. Nevruz çadırları kurulur, Nevruz yiyecekleri hazırlanır ve Nevruz konserleri verilir. Büyük kutlamalara devlet başkanları bizzat katılır halkı selamlar.

Görüldüğü gibi Nevruz ruhunun bir bayram olarak coşkuyla yaşandığı Türk Dünyasında bu bayram geçmişten günümüze süregelmiştir.

Maslenitsa

Maslenitsa Rusya’da başta olmak üzere tüm slav toplumlarında¹ kutlanan halk bayramıdır. Belarus’ta şimdiki kadar her yıl kutlanmaktadır. “Geniş Maslenitsa” yılın en neşeli bayramı olarak biliniyor [6, s. 28]. «Kış ile vedalaşma zamanı» ve «baharın gelişinin kutlanması» olarak bilinen Maslenitsa, kışın sonunda ve baharın başında kutlanır. Bu bayramın kökü Pagan inancı olmasına rağmen Hristiyanlık döneminde yeni anlamlar yükledi.

Maslenitsa kutlamaları bir hafta sürer; kutlanma zamanı her yıl değişiyor ama Paskalya’dan 7 hafta önce oluyor [6, s. 23]. Büyük Oruç için hazırlanma süreci olduğu için Maslenitsa boyunca etli yemekler yasaklanıyor. Yağ, süt, peynir, kaymak ve bunlarla yapılan akıtma (krep), pasta, (etsiz) börek vb. fazlaca tüketilir [4, s. 2]. Maslenitsa’nın olmazsa olmazı ise «блины» - kreplerdir. Bayram süresince bol bol krep pişirilir ve tereyağı, reçel, smetana (yoğurt), havyar vb. ile yenilir. Bayramın adı «Масленица», «yağ» anlamına gelen «масло» kelimesinden türetilmiş olabilir [4, s. 2].

Bazı araştırmacılara göre krepler güneşi sembolize ettiği ve baharın gelişi ile çağrıştırdığı için Maslenitsa’nın ayrılmaz bir parçası olmuştur [4, s. 5]. Diğerlerine göre krepler ölümlerin anma yemeği olduğu için Maslenitsa’nın kutlanmasında o kadar

¹ Bazı Türk boyları (mesela, Tatarlar ve Gagavuzlar) tarafından da kutlanmaktadır [4, s.9]

önemli yere sahiptir [2, s. 23-40]. Ama Maslenitsa ve ölülerin anması arasında nasıl bir ilişki var olabilir? Propp'a göre bu bayram orijinal olarak «toprağın verimliliğini ve tüm canlıların üremesini teşvik etmek için tarımsal ve büyümlü bir karaktere sahiptir...» [6, s. 85]. Eskiden insanlar, ölülerin toprak altında olduğundan dolayı toprağın verimliliği ve sonuç olarak bereketini etkileyebildiğine inandılar [6, s. 23-34].

Maslenitsa'nın diğer unsurlarından birisi de korkuluğun yakılması. «Maslenitsa» adlı samandan yapılan korkuluk meydana dikilir ve yakılır, insanlar ise onun etrafında toplar. Bu yakılmasının anlamı, sembolik olarak kışın, kötülüğün yakılması, kovmasıdır [4, s.8]. Propp'a göre eskilerde korkuluğun külleri veya parçaları tarlara serpilirdi, yine de toprağın bereketini arttırmak için [6, s. 79-114].

Diğer eğlenceler arasında en popüler olanlar kızakla kayma ve atla kızakla kayma, sallıncakta sallama. Maslenitsa boyunca şarkılar da söylenir, danslar edilir. Aynı zamanda farklı yarışmalar da yer alır: at yarışı, yumrukla dövüş, kardan yapılan kalesinin fethetmesi gibi [6, s. 115-144].

Ortodoks anlamıyla ise tam tersine Maslenitsa'nın zamanı (Peynir haftası olarak adlandırılır) yaklaşan Büyük Orucu anlamıyla ilgilidir. Penir haftası Bağışlama Pazar günüyle bitiyor ve o günde herkesten af dilenir [7].

Nevruz ve Maslenitsa arasındaki benzerlikler

1. Tarihleri, kutlanış şekilleri ve ikramlar arasında farklılıklar olsa da Maslenitsa ve Nevruz bayramlarının her ikisi de kışın uğurlanışı ve ilkbaharın gelişi ile ilgilidir.

2. Her iki bayram da en az bir hafta bayram havasında geçmektedir. Her iki bayramda da kutlamalar “güneş”, “ilkbahar”, “sıcak”, “toprak”, “ateş”, “su”, “ağaç”, “hava”, “ocak”, “çiçek”, “yağ”, “ekmek”, “yemek”, “birlik”, “bütünlük”, “bolluk”, “bereket”, “mutluluk”, “huzur”, “barış”, “kardeşlik”, “büyük”, “küçük”, “ata”, “ruh”, “mezar”, “sevgi”, dans”, “oyun”, “eğlence”, “şükür”, “dua”... kavramlar çerçevesinde gerçekleştirilmektedir.

3. Hem Nevruz kutlamaları öncesi hem de Maslenitsa öncesinde, çevre temizliği yapılarak evlerin, bahçelerin, parkların, cadde ve sokakların sürekli temiz kalmasına dikkat edilir. Evlerin badanalanıp boyanır. Atılacak eski eşyalar atılır; yenilenecekler yenilenir; tamir gerektirenler ise, tamir edilir.

4. Her iki bayramda da kutlamaların gerçekleştirileceği alanlar süslenip, ışıklandırılıp panayır yerine dönüştürülür. Büyük sahneler kurulur. Danslar, eğlenceler yiyecekler eksik olmaz. Hayvanların boynuzları süslenir. Ve yarışmalar düzenlenir.

5. Maslenitsa'nın diğer unsurlarından birisi de korkuluğun yakılması. «Maslenitsa» adlı samandan yapılan korkuluk meydana dikilir ve yakılır, insanlar ise onun etrafında toplar. Bu yakılmasının anlamı, sembolik olarak kışın, kötülüğün yakılması, kovmasıdır. Nevruz'da da Çevrenin temizliğinde kullanılan süpürgelerden (“saggavullar”dan) üzerlerine eski püskü kıyafetler giydirilerek kuklalar yapılır. Yaşlı bir kadın görüntüsü verilen ve geride bırakılan yılı ve kışı sembolize eden bu kuklalar 21 Mart günü akşamı yakılan büyük Nevruz ateşine atılır.

6. Maslenitsa bayramına adını veren “yağ”, tarihin her döneminde Türkler tarafından kutsal sayılmıştır. Örneğin; Yeni yılın (Nevruz'un) ilk elde edilen (yayıktayayılan) yağından evlerin, ahırların kapılarına sürülür; bu ya kutsal sayıldığından

evlerin, ahırların kapılarına asılan hayvanların (da keçisi, geyik, koç, yak...) boynuzları da aynı yağla yağlanır.

7. Nevruz'un Türkler'in büyük bölümünün mensup olduğu İslamiyet'le; Maslenitsa'nın da Ruslar'ın önemli bir kısmının mensubu bulunduğu Hristiyanlık'la hiçbir ilgisi yoktur. Bu sebeple de her iki dinin ileri gelenleri (rahipler, imamlar, din bilginleri) söz konusu bayramları "pagan dönemi ürünü" olarak nitelendirmekte ve kutlamaya katılanları da ciddî biçimde eleştirmektedirler [4, s. 21-22].

Sonuç

Maslenitsa ve Nevruz bayramları arasında çok yakın bir ilişki vardır. Bu ilişki baharın gelişini kutlayan Ruslar ve diğer Slavyen halklar ile Türklerin yüzyıllardır birbirlerine yakın coğrafyalarda iç içe yaşamalarının sonucudur. Ruslar ve Türkler, tarihin her döneminde sosyal, siyasal, kültürel, askerî, ticari, ve insanî ilişki içinde bulunmuşlardır. Bu iki millete mensup halklar arasında kimi zaman dostluk, kardeşlik, barış ve dayanışma; kimi zaman da savaş ve mücadele yaşanmıştır. Ancak bütün bunlara rağmen Orta Asya'da bu iki millet arasındaki irtibat hiçbir zaman kesilmemiştir.

Maslenitsa ile Nevruz arasındaki bu bağ asırlar öncesine dayanmaktadır. Temelde kışın sona ermesinin ve baharın gelişinin kutlandığı bu bayramlardaki uygulamalar farklı olsa da hala halklar arasında canlı bir şekilde yaşatılmaktadır. Bu araştırmaların artması Belarus ile Türk kültürü arasındaki benzer ilişkilerin de ortaya konulması açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

1. Kıldıroğlu M., Geçmişten Günümüze Türklerde Nevruz / M. Kıldıroğlu // Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. – 2020. – Bahar. – S. 315–338.
2. Öcal Oğuz, M. Türk Dünyasında Nevruz Kitapları / M. Öcal Oğuz // Milli Folklor. – Ankara. – 1995. – S. 88–94.
3. Gündüz, Ş. Kadim Ortadoğu'dan Orta Asya'ya Nevruz / Ş. Gündüz // Bilig. – Ankara. – 2000. – 12/Kış – S. 3–8.
4. Alyılmaz, S. Maslenitsa ve Nevruz Bayramları arasındaki ilişki / S. Alyılmaz // Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. – 2009. – Vol. 2/7. – S. 29–54.
5. Artun, E. Türk Halk Kültüründe Nevruz / E. Artun // Folklor/Edebiyat. – Ankara. – 2000. – S. 225-229.
6. Пропп, В. Я. Русские аграрные праздники / В. Я. Пропп. – СПб : Терра – Азбука, 1995. – 176 с.
7. Портал «Азбука веры» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://azbyka.ru/syrnaya-sedmica>. – Дата доступа : 04.12.2023.